

חיפה

חיפה, מס' 1

שנת 1100

Applicatis itaque muro ingeniis cum ingenti machina, et undique gravi assultu eam viris Galliae oppugnantibus, cives, ex genere Judaeorum, qui hanc inhabitabant dono et consensu regis Babyloniae in redditione tributorum, in moenibus armis exsurgentes multum in defensione obstiterunt, quousque Christiani, variis plagis gravati per dies quindecim, prorsus diffisi manus suas ab omni assultu continuerunt--- Patriarcha vero--- Tancredum aggressus est, quem demulcere coepit et iram ejus lenire, quatenus civitas, quae defensa fortiter a Judaeis habebatur, non tam viriliter in statu suo maneret ad confusionem Christianorum, quorum non modica pars attrita erat --- Tancredus autem, audiens haec verba Patriarchae --- respondit, non ultra se aliqua occasione ab urbis assultu et invasione --- abstinere Hoc dicto festinanter cornua sonuit, milites dato signo ammonuit quatenus assultum circa urbem intermissum repeterent, Judaeos¹ expugnarent, que urbem fortiter defensabant.²

Audito itaque signo Tancredi, universa manus militum qui aderant, tam Ducis quam Tancredi, ad arma contendunt, armati confluent, machinam sine mora ascendentes --- Sed de omnibus Venetianis militibus neminem praeter unum in machina reppererunt, quem nulla mortis pericula ab ejus potuerunt absterere custodia. Videns vero idem Venetianus tiro viros sibi in auxilium concurrisse, in nimio gaudio ab imminente angustia respiravit --- Nec mora his quatuor conjunctis et conspiratis in Christi nomine ex ammonitione Venetiani ad omnem assultum urbis, viginti milites Tancredi in momento eis adjuncti sunt, unanimiter sic conspirati, aut ex machina hac compositam³ turrim urbis penetrare, aut certe ante eandem turrim in eodem loco velle deperire. Et subito arreptis bipennibus, securibus et ferreis ligonibus, oppositam turrim fortiter cavantes infregerunt.⁴ Quibus Judaei cives, commixtis Sarracenorum turmis, sine dilatione viriliter resistentes, a turri oleum, picem ferventem, ignem et stuppas opposuerunt: grande videlicet incendium, per quod Christiani milites fumo et calore in machina extinguerentur, et urbs ejusque turris invicta cum incolis suis remaneret. Christiani tandem milites, pro Christo mori non diffidentes, imperterriti stabant, omnem angustiam sufferentes per diem et noctem Dehinc die altera radiante Judaei et Sarraceni, videntes Christianos insuperabiles, nec suis flammis aut armis posse reprimi a turri et ejus assultu, ipsam turrim mox relinquentes, nec eam amplius retinere valentes, fugam inierunt: post quos universa civitas in fugam pariter conversa est. Ad haec milites Christiani, cives hostiles per mediam urbem insecuti et eos crudeliter perimentes, victoresque facti, portas civitatis aperientes totum christianum exercitum intromiserunt.

מקור: Albertus Aquensis, Historia Hierosolymitana, RHC, Occ., IV, pp. 521–523

תרגום

ולאחר שקירבו אל החומה של חיפה כלי-התקפה באמצעות מכונה גדולה, ואנשי גאליה⁵ נלחמו בה בהתקיפה אותה קשה מכל צד, הנה תושבים מגזע היהודים, שגרו בה על יסוד מותנתו של מלך בבל⁶ ובהסכמתו תמורת תשלום מסים,⁷ עלו מזוינים על החומות והגנו עליהן בתוקף, עד שהנוצרים, שנלאו ממכות שונות במשך חמישה-עשר יום והיו מיואשים, משכו את ידם מכל התקפה --- והפאטריארך⁸ פנה לטאנקרד⁹ והשתדל להרגיעו ולשכך את כעסו, על-מנת שהעיר, שעליה הגנו היהודים בעוז, לא תחזיק מעמד בגבורה כזו לכלימת הנוצרים, שחלק לא מבוטל מהם כבר הותש ואילו טאנקרד, בשומעו את דברי הפאטריארך --- ענה, כי בשום אופן לא יימנע מעצמו הזדמנות נוספת להתקיף את העיר ולפרוץ (לתוכה) --- ובאומרו זאת תקע תיכף בשופרות, ובנותנו את האות¹⁰ זירז את הלוחמים לחדש את ההתקפה שהופסקה, ונלחמו ביהודים, שהגנו בגבורה על העיר.

ובהישמע האות של טאנקרד, כל גדודי-הצבא שהיו שם, הן של הדוכס¹¹ הן של טאנקרד, פנו לנשקם ונהרו מזוינים ובלי להתמהמה לעלות על המכונות --- ברם, מכל הלוחמים הוויניציאנים היה במכונה רק אחד ששום סכנת-מוות לא הפחידה אותו מלשמור עליה. כאשר ראה הגיבור הוויניציאני שבאו אנשים לעזרתו, בשמחה גדולה נשם לרווחה במצוקתו --- בהפצרת הוויניציאני ובלי להתמהמה התקשרו והתאחדו הארבעה¹² □ בשם המשיח כדי להתקיף את העיר, ובו ברגע הצטרפו אליהם עשרים לוחמיו של טאנקרד, והללו החליטו בלב אחד לחדור מתוך המכונה אל מגדל העיר שמנגד או למות בוודאות במקום ההוא, לפני המגדל. הם לקחו תיכף גרזינים וקרדומים ומכושי-ברזל ובקעו בכוח ופרצו אל המגדל שממולם.

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

היהודים-התושבים, יחד עם גודי הסאראצנים, התנגדו להם בלי דיחוי ובכל תוקף ושפכו עליהם מעל המגדל שמן וזפת רותחת ואש ושיחים כלומר, תבערה גדולה כדי שייחנקו הלוחמים הנוצרים שבמכונה בעשן ובחום, והעיר ומגדלה עם יושביה תישאר בלתי-כבושה. אבל הלוחמים הנוצרים, שלא חששו למות למען המשיח, עמדו ללא חת וסבלו את כל התלאה במשך יום ולילה --- וביום שלאחריו,¹³ באור הבוקר --- ראו היהודים והסאראצנים, שאין לנצח את הנוצרים ואין להודפם מן המגדל ולעצור את התקפתם עליו, לא באישם ולא בנשקם; אזי עזבו את המגדל, שלא יכלו להחזיק בו מעמד, ופנו לברוח. ואחריהם פנתה כל אוכלוסיית העיר לברוח כמוהם. ובראותם זאת רדפו הלוחמים הנוצרים את התושבים האויבים דרך אמצע העיר ועשו בהם כלה באכזריות, ולאחר שניצחום פתחו את שערי העיר והכניסו את כל חיל הנוצרים לתוכה.

ספרות: דינור, לתולדות היהודים, עמ' 56-64; הנ"ל, ישראל בגולה, א: 1, עמ' 263, הערה 49; פראוור, היהודים במלכות ירושלים, עמ' 54; הנ"ל, תולדות, עמ' 35-40; קדר, היישוב היהודי, עמ' 405-410; גיל, ארץ-ישראל, א, עמ' 667-668.

- 1 נוסח אחר: *Judaeorum virtutem*, "גבורת היהודים".
- 2 נוסח אחר: *defendebant*, "הדפוי".
- 3 נוסח אחר: *oppositam*, "שמנגד".
- 4 נוסח אחר: *perfrugerunt*, "יבקיעו".
- 5 כלומר, ממלכת צרפת.
- 6 כינויו של מלך מצרים בפי הצלבנים.
- 7 מכאן הסיק דינור על פריבילגיה שהוענקה ליהודי חיפה ועל מקומם במערך הצבאי הפאטימי. וראה גם: פראוור, היהודים במלכות ירושלים, עמ' 54, הערה 92.
- 8 דיימברט (Daimbert), הפאטריארך של ירושלים (1099-1105).
- 9 תחילה ביקש טאנקרד לצרף את חיפה לנסיכות הגליל וכך לקרוע חלון לים, אלא שמשך את ידו כאשר נודע לו, שגוטפריד מביוון, שליט הממלכה, הבטיח להעניק את העיר לאציל אחר אחרי כיבושה. גוטפריד נפטר ביולי 1100, בימי המצור על חיפה, וכאשר נכבשה העיר, נהפכה לסיניוריה עצמאית.
- 10 בתקיעת שופר.
- 11 גוטפריד מביוון.
- 12 כלומר, הוויניציאני שזכר לעיל ושלושה לוחמים מגדודו של גוטפריד מביוון שהצטרפו אליו.
- 13 כלומר, ב-20 באוגוסט 1100, יום נפילת העיר בידי הנוצרים. המצור החל ב-25 ביולי 1100 ונמשך כחודש ימים. בעניין התאריך ראה עוד, הערתו של גיל (ספרות).

שנת 1148

חיפה, מס' 2

- 5 --- וקד כאן כתאבי תקדם אליך
פי מעני בן אלחיפה בקי ללרב ענדה תסעה דנאניר ואלרב
ביטלבני כל יום בהא ומא ביסכתה עני אלא אלתחשים.
מקור: כ"י לונדון, אוסף ששון, 713; "אהל דוד" נ"ד, לונדון 1932, עמ' 394-396.
פורסם: "י"מ טולידאנו, "תעודות מכתבי יד", *HUCA, IV (1927) pp. 451-454*; ח"ז הירשברג, "על גזירות המייחדים וסחר הודו", ספר יובל ל"י בער, ירושלים תשכ"א, עמ' 143-144 ו-153.

תרגום

- 35 --- היה מכתבי הקודם אליך
בעניין בן האישה מחיפה:¹ נותרו לרב² אצלו תשעה דינארים, והרב
דורש אותם ממני כל יום, ואין זאת אלא שהבושה מונעת אותו מלדבר עמי.
- 1 קטע ממכתב ששלח שלמה בן יהודה הכהן, סוחר מפסטאט, בשבט א' תנ"ט לשטרות/ יאנואר-פברואר 1148 אל אביו, אשר ישב בזמן ההוא במרבאט שבדרום חצי-האי ערב לרגל מסחר שניהל עם הודו.
- 2 לדעת הירשברג המדובר בגאון משה הלוי בן נתנאל השישי. ראה עליו: מאן, היהודים במצרים, ב, עמ' 294; הנ"ל, טקסטים ומחקרים, א, עמ' 256.

בין שנת 1168 לשנת 1170

חיפה, מס' 3

ומשם¹ שלשה פרסאות לכיפוש², היא החפר³ על שפת הים, ומצד אחר הר הכרמל עליה, ובתחתית ההר שם מקברי ישראל רבים⁴, ושם בהר מערת אליהו (עליו) ה(ש)לום).

מקור: בנימין מטודילה, עמ' כא.

ספרות: ש"ח קוק, "בית הקברות שבתחתית הר כרמל", ידיעות, יא (תש"ה), עמ' 65–66; ברסלבי, לחקר ארצנו, עמ' 125–127.

- 1 כלומר, מעכו.
- 2 תעתיק השם הצלבני Cayphas, הלוא היא חיפה.
- 3 הנזכרת במלכים א' ד: י. מהדורת אשר גורסת "גת החפר", על-פי יהושע יט: ג.
- 4 הכוונה לבית-הקברות של חיפה, שבו קברו יהודי עכו את מתייהם (וראה להלן, מס' 78; וראה גם המדור "מקומות קדושים", הערך "חיפה", מס' 2).

שנת 1165

חיפה, מס' 4

דאר סכן יוסף אלחיפי, מן יד אלדיאן לד

מקור: TS, Arabic Box 18 (1), f. 155b

פורסם: גיל, תעודות, מס' 67, עמ' 301.

תרגום

החצר אשר גר בה יוסף החיפאי, שולם על-ידי הדיין, שלושים וארבעה דרהם.

- 1 קטע מרשימת הוצאות של בתי הקדש בפסטאט. דומה, שיוסף החיפאי היה בחיים בזמן כתיבת הרשימה, וכי הוא או אביו היה מפליטי חיפה בעת הכיבוש הצלבני.

שנת 1181

חיפה, מס' 5

תצקיע אלרבע גבאיה אלשיך אבו אלביאן

בן אלשיך אבו נצר אלחלבי נייע לשהרין

והמא אלול אתצב ותשרי אתצג ---

5 --- ושרח דלך

9 --- דאר אלחיפי י

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, (Heb. f. 56, f. 43a A 25) (קטלוג נויבאוואר, מס' 2821).

פורסם: גיל, תעודות, מס' 80, עמ' 327.

תרגום

דין-וחשבון על מצב הנכסים¹ גביית השיח' אבו אלביאן

בן השיח' אבו נצר החלבי (נוחו) (עדן) לחודשיים,

והם אלול איתצ"ב ותשרי איתצ"ג² ---

machonEl@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

- 5 ואלה פרטיו
9 חצר החיפאי³ עשרה דרהם.
1 הכוונה לדין-וחשבון על הכנסות מבתי הקדש בפסטאט.
2 ספטמבר-אוקטובר 1181.
3 שמו של ה"חיפאי" לא נזכר, אך דומה, שזו החצר הנזכרת לעיל (מס' 4): "אשר גר בה יוסף החיפאי". חצר זו נזכרת בתעודות שונות הקשורות בניהול בתי הקדש מפסטאט עד שנת 1201. ראה: גיל, תעודות, מס' 20, עמ' 330–331; מס' 83, עמ' 335; מס' 89, עמ' 351; מס' 99, עמ' 375; מס' 101, עמ' 378; מס' 102, עמ' 387.

שנת 1182

חיפה, מס' 6

- למא כאן פי יום אלארבעא אלתאמן עשר מחדש ניסן אתצ"ג.
חצרנא אלי אלשיך אבו אלפרג' השר הנכבד החכם והנבון בר
כ"ק מר' ור' משה הזקן הנכבד דידיע בן אלכלאם נ"ע פוגדא[ה]
4 מריץ ודהנהו חאצ'ר פקאל לנא אעלמו ---
11 לאבו אלכיר אלחיפי ענדי כמסה דראהם
מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Heb. e 76, f. 45a (קטלוג נויבאוואר, מס' 2861).

תרגום

- כאשר היה יום רביעי, שמונה-עשר לחודש ניסן א'תצ"ג,
באנו אל השיח' אבו אלפרג'. השר הנכבד החכם והנבון בן ר'
כ(בוד) ג(דולת) ק(דושת) מר(נו) ור(בנו) משה הזקן הנכבד הידוע בכינויו בן אלכלאם (נוחו) ע(דך), ומצאנו אותו
4 חולה, אך דעתו צלולה, והוא אמר לנו: דעו ---
11 לאבו אלחיר החיפאי אני חייב חמישה דרהמים.¹

ספרות: אשתור, ידיעות, עמ' 494.

- 1 צוואה מפסטאט, המציינת חוב לחיפאי החי בפסטאט. ברשימת תרומות מפסטאט מן השנים 1181–1184 נזכרת "אלמנת החיפאי", שקיבלה שמונה דרהמים, הסכום הגבוה ביותר ששולם לאדם יחיד לפי רשימה זו. ראה ידיעה זו: גויטיין, חברה ים-תיכונית, ב, עמ' 459, נספח ב, מס' 71, על-פי TS, NS 324, f. 132, P.d. בסרט המיקרופילם הנמצא בירושלים אי-אפשר לקרוא את המלים האלו כהלכה, ועל-כן הובאה ידיעה זו בקיצור.

בין שנת 1193 לשנת 1198

חיפה, מס' 7

- אחר-כך הגיע ממך מכתב --- שעוזר לרופא-עיניים נפטר בעכו --- ונאמר במכתב --- שהוא ציווה אותם לקבורו --- בחיפה, ומחמת הנסיבות המיוחדות לא יכלו להפר צוואה זו.¹
מקור: TS, 2422.
פירסום: גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 271–272.

1 מקורה הערבי של תעודה זו ותרגומה ראה להלן, הערך "עכו", מס' 12; ושם גם הערות.

לפני שנת 1227

חיפה, מס' 8

מה יקול מרנו ורבנו אדוננו נגידנו אברהם הרב המובהק
הפטיש החזק, הנגיד הגדול, ירום הודו ויגדל כבודו
פי אשכאץ כאן להם כדמה [ואל]נסאא ילודו בהם פסביו
ורגע בהן לעכה וחצלן פי מלך אשכאץ פרנג בעכה
וחיפה ---

מקור: כ"י ניו-יורק, בית-המדרש לרבנים, ENA, NS, 29, f. 26r.

פירסום: פרידמן, מקורות חדשים, עמ' 78.

תרגום

מה יאמר מרנו ורבנו אדוננו נגידנו אברהם, הרב המובהק,
הפטיש החזק, הנגיד הגדול, ירום הודו ויגדל כבודו
בדבר אנשים שהיה להם שירות, והנשים היו עימם, והן נשבו
והוחזרו לעכו, ונכנסו לרשות אנשים פראנקים בעכו
ובחיפה ---¹

1 לפנינו קטע מתוך מכתב שנשלח מאלכסנדריה אל בית הדין של ר' אברהם הנגיד בקאהיר על אודות שבויות יהודיות ממצרים המוחזקות בעכו ובחיפה. המכתב נדפס במלואו להלן, הערך "עכו", מס' 22, ושם הערות.

לפני שנת 1291

חיפה, מס' 9

מעכו לחיפה ד' פרסאות, והדרך על שפת הים עד שמגיעים לחיפה, ושם בית הקברות בתחתית הר כרמל,¹ שם קבורת כמה גדולי חסידים שבאו מעבר לים.²

מקור: אלה המסעות, עמ' 145.

1 הוא בית-הקברות שהזכיר בנימין מטודילה (וראה לעיל, מס' 3). בית-הקברות שימש את יהודי עכו משלהי המאה הי"ב, לפחות (וראה בפירוט להלן, הערך "עכו", מס' 66-67).

2 בנוסח אחר – כנראה מעט מאוחר יותר – של חיבור זה הביא המעבד רשימה מפורטת של הקבורים במקום מקרב חכמי צרפת וספרד, הלוא הם "גדולי החסידים" הנזכרים כאן (וראה בפירוט להלן, הערך "עכו", מס' 67; ושם גם דיון על היחס בין שני החיבורים).